

Att vilja djuren väl – paradoxer inom djurhållningen

► **Pär Segerdahl:** *Djuren i kulturen: hur naturligt kan våra husdjur leva?* (Göteborg: Daidalos, 2009).

Våra relationer till de olika slags djur som vi kommer i kontakt med är mångtydiga och tidvis något paradoxala. Detsamma gäller djurens relationer till oss. I samspelet med djuren får vi personlig kännedom om deras liv, förutsatt att vi är uppmärksamma på dem. Om vi vill djuren väl, kan det kännas viktigt att fastslå entydiga kriterier för hur man bör behandla djur. Men entydiga kriterier kräver en entydig förståelse av vilken tillvaro som är den mest meningsfulla för djur. Här finns risken att vi låser in oss i en alltför snäv tankebild, som i själva verket gör oss blinda för djurens välmåga. I Hugo Strandbergs recension av **Pär Segerdahls** bok *Djuren i kulturen* blir klarsyn kring djurens liv och välbefinnande en central moralisk fråga.

” Hur naturligt kan våra husdjur leva?” – redan undertiteln på den svenska filosofen Pär Segerdahls bok *Djuren i kulturen* anger den fråga som boken kretsar kring. Vore inte det bästa att husdjuren fick leva så naturligt som möjligt? Men vad kunde det betyda: husdjur är väl just sådana djur som lever mitt i en mänsklig kultur och därför inte lever naturligt? Och den svenska djurskyddsförordningen anger också möjligheten till naturligt beteende som ett kriterium för god djurhållning. (Även den finska lagstiftningen använder ord som ”naturlig”, men inte lika betonat.)

Här finns det alltså ett filosofiskt problem: Vad kan vi kalla naturligt? Och är det naturliga alls ett meningsfullt ideal?

Segerdahl beskriver sin tilltagande skepsis mot föreställningen om ett en gång för alla givet naturligt beteende som en tilltagande insikt i hur föränderlig naturen är. Om vi tror att det finns ett ursprungligt naturligt beteende, en gång givet för varje art och som biologin kunde upplysa oss om, då glömmer vi bort att ett beteende är ett svar på den miljö som djuret lever i. Delvis är detta givetvis en fråga om den ena sidan av paret ”arv och miljö”, men delvis, och i det här sammanhanget intressantare, är det en fråga om hur olika

miljöer gör olika beteenden meningsfulla. I och med att djurets omgivning förändras, förändras också djurets beteende, vad som är naturligt för det. Och det betyder att det inte är givet vad en biologisk beskrivning av hur ett visst djur beter sig i naturen – eller snarare: i en viss miljö – ska betyda i en annorlunda miljö.

Är det till exempel inte naturligt för en ko att komma när bonden kallar, frågar Segerdahl. På bondgården utvecklas

Att leva tillsammans med djur är att se dem som olika individer, som tycker om olika saker, vill olika saker, tycker olika saker är kul. Att vilja apan väl är då att vara uppmärksam på vad den tycker om.

mjölkorna till varelser som går till utfodringsstället när de hör traktorn med ensilage komma, som går till mjölkningsskinken när de vill bli mjölkade. Poängen här är att djur inte är något slags naturens marionetter, utan kreativa varelser som kan lära sig nya saker, bland annat, som i det här fallet, i samspel med människor. Mest iögonfallande är det här kanske med hundar: det är minst sagt svårt att på förhand säga vad

som är möjligt för en hund att lära sig, som om biologin skulle kunna förutsäga det, utan vi blir ofta slagna av häpnad.

Men varför tror vi då att det ”naturliga” har en absolut karaktär? Varför leds vi att tro att djur inte kan lära sig saker, att deras liv är statiska? Varifrån kommer föreställningen om en naturrens ordning? Segerdahl menar att vi här förleds av vårt språkbruk. Ordet ”naturligt” används nämligen ofta som ena ledet i en jämförelse, där det står för det mer ursprungliga av de båda leden. En person som är ovan vid datorer kan säga att e-post är ett onaturligt sätt att kommunicera, att det är mer naturligt att skicka brev. I det här fallet ser vi enkelt det relativa i jämförelsen – fastän stenåldersmänniskan inte skrev några brev är det som den här personen säger begripligt – men man kan lätt ledas att tro att det finns ett beteende som på ett absolut sätt är naturligt, som inte enbart är mer naturligt i jämförelse med något annat och utifrån ett visst sätt att göra jämförelsen på.

Även om de exempel Segerdahl har här är belysande på många sätt undrar jag dock om den här analysen verkligen svarar på frågan varför vi tror att det naturliga har en absolut karaktär. För om vi förleds av språket, är frågan fortfarande varför vi gör det. Är det bara ett simpelt misstag? Är problemet att vi är korkade? Här kunde man gå vidare, tänker jag mig, för är det inte på många sätt frestande att tänka sig att det finns en sådan ordning? Med hänvisning till en sådan är det möjligt för mig att skylla ifrån mig när det går illa: ”Jag har följt alla rekommendationer jag fått av experterna, jag har inget ansvar för att mitt husdjur farit illa.”

Hur ska man förstå påpekandet att ett djur inte är ett knippe färdig natur? Segerdahl inleder boken med att beskriva ett besök han gjort hos en grupp dvärgschimpanser vid ett forskningscentrum i USA. De här aporna har vuxit upp tillsammans med människor, och lever liv som på många sätt är nya för apor. (Mer om det här finns att läsa i boken *Kanzi's Primal Language: The Cultural Initiation of Primates into Language*, som Segerdahl skrivit till-

sammans med **William Fields** och **Sue Savage-Rumbaugh**; boken recenserades av **Urpo Nikanne** i *Ikaros* 2007/2.) Han beskriver här hur han slagits av hur olika de olika aporna blivit. Det här kan man ta på två sätt.

Det ena skulle fortfarande ligga i linje med det biologiska perspektivet. Vad som är det rätta livet för den enskilda apan har blivit mer komplicerat att bedöma än när vi bara talade om en naturlig ordning, men fortfarande är det det vi ska försöka ta reda på, genom att kartlägga hur arv och miljö samspelar i det enskilda fallet. Att slås av skillnaderna mellan individerna är då helt enkelt att slås av skillnaderna mellan resultaten hos sådana processer.

Det andra skulle ske i en helt annan anda. Att leva tillsammans med djur är att se dem som olika individer, som tycker om olika saker, vill olika saker, tycker olika saker är kul. Att vilja apan väl är då att vara uppmärksam på vad den tycker om. Här är alltså moraliska beskrivningar på sin plats: att vara uppmärksam, okänslig, svekfull. Medan min föreställning om hur djuren ska tas om hand i det första fallet

får sitt innehåll oberoende av vår relation, är det inte så i det andra. Det här är en distinktion som Segerdahl antyder några gånger, men som jag tror skulle varit fruktbar att ta fasta på mer.

Det här leder oss över till bokens andra del. Det kan nämligen tyckas att Segerdahl har underminerat alla argument för ekologisk djurhållning. Utan ett begrepp om en naturlig ordning att

hänvisa till, tycks det inte finnas något sätt att säga att en industriell djurhållning är sämre än en ekologisk. För också i en destruktiv miljö lär ju sig djuret att utveckla ett beteende anpassat till den miljön. I bokens andra del försöker Segerdahl därför visa att det finns ett annat sätt att närma sig frågorna, nämligen genom att helt enkelt se hur djuret mår. En gris har det bra om den är glad. Men det leder över till en annan filosofisk fråga: kan vi verkligen veta om en gris är glad?

Den här frågan hänger samman med en välbekant fråga i filosofins historia, när man tänker sig att man egentligen bara kan veta hur man själv tänker och känner. Vad jag har tillgång till är bara andra människors yttre, rörelser de gör och ljud de utstöter, men deras inre, hur de verkligen känner och vad de verkligen tänker, har jag inte tillgång till, annat än på sin höjd på ett indirekt och osäkert sätt. Och då blir det ju än svårare att veta hur djur tänker och känner, eftersom kontakten här verkar vara än mer indirekt och osäker. Och då tycks vi igen hamna i ett läge där vi inte kan lita på vårt omdöme om hur djur mår, utan blir tvungna att återvända till den fastslagna naturliga ordningen som kriterium på god djurhållning, hur problematisk den än visat sig vara.

De många problemen i en sådan tankegång har redan visats av flera filosofer, och Segerdahl kommer inte med något avgörande nytt, även om hans diskussion av problemet på många sätt är upplysande. Poängen är bland annat att känslor inte alls på något avgörande sätt är inre. Vi säger till ex-

empel ”se så ont han har”. Om vi ibland misstar oss, så kommer vi ändå att inse vårt misstag: jag kanske tror att hästen inte trivs ute i det, som jag tycker, rug-giga vädret, men när jag öppnar stall-dörren går hästen inte in.

Här tror jag det vore bra att skilja mellan två olika sätt att ha kunskap om djurs beteende. Den här föreställningen om hästars frusenhet känner jag nämligen igen mig i, fast på ett annat sätt. När jag ser en häst som lugnt går runt i hagen trots att det ösregnar blir jag frestad att tro att hästar inte kan frysa, för om det var jag som stod naken ute i regnet skulle jag definitivt inte bete mig som hästen.

Är problemet här att jag har för lite vetenskaplig kunskap om hästar? Nej, den där frestelsen finns där ändå, fastän jag läst på om deras anatomi. Det som saknas här är snarare personlig kännedom om hästens liv, att till exempel ha varit nära en häst som fryser. Den biolog som forskar om hästar har båda sorters kunskap, och skaffar sig dem ofta på samma gång, och kan därför ha svårt att skilja dem åt, med följd att den vetenskapliga kunskapen övervärderas. Men vad Segerdahl säger, om än i andra ord, är att det är den personliga kännedomen som är primär: även om biologisk forskning på många sätt är viktig är det alltid i första hand i det liv som man delar med djuret som man ser hur det mår.

Bokens slutsats blir därmed att felet med industriell djurhållning inte är att människans närvaro där blir för påtaglig, att djuren där inte får leva som de gjort i urminnes tider, utan att något levande samspel mellan djur och människa där inte uppstår. Fördelen med ekologisk djurhållning, å andra sidan, är att skötaren har mycket mer kontakt med djuren, att han eller hon är mer uppmärksam på hur de mår och utvecklar en djupare förståelse för deras liv.

Här uppkommer dock en fråga som Segerdahl aldrig ställer. För hur mycket gott man än kan säga om ekologisk djurhållning, är det yttersta syftet med att ha grisar ändå slakt. Och om det nu handlar om att djuren ska må bra – inte kan man säga att grisen mår bra av att slaktas?! Så vi tycks igen ha hamnat i den paradox som Segerdahl ville undvika: om en föreställning om det absolut naturliga omöjliggjorde djurhållning för att människors kontakter med djur enligt det idealet skulle vara så små som möjligt, omöjliggörs den nu för att djurhållningen syftar till något som djuret inte kan sägas vilja. Men det här

kanske bara betyder att det verkligen finns något paradoxalt i sådan djurhållning. Segerdahls beskrivningar tycks mig därför bättre passa på hundar, katter och andra husdjur, eller för den delen på apor som lever tillsammans med människor.

Men även de senare relationerna mellan djur och människor kan vara problematiska. Ett sätt att belysa det är genom ett mellanmänniskt exempel. Slavägaren kan säkert intala sig själv att slaven mår bra av att vara slav: ”Slaven är som ett stort barn som inte kan ta hand om sig själv, så i själva verket gör jag en god gärning genom att disciplinera honom”. Och det är inte omöjligt att slaven själv tänker i samma banor: ”Om jag blev fri skulle jag behöva ta hand om mig själv med allt vad det innebär, så har jag det inte rätt bra nu, trots allt? Visst, slavägaren kan vara hård ibland, men det får man ta.” Det här betyder att hur någon mår och vad den vill inte är

Det här betyder att hur någon mår och vad den vill inte är ett kriterium på egen hand, utan vad som faktiskt finns att se här – hur någon egentligen mår och vad den egentligen vill – är beroende av en moralisk klarsyn.

ett kriterium på egen hand, utan vad som faktiskt finns att se här – hur någon egentligen mår och vad den egentligen vill – är beroende av en moralisk klarsyn.

Här kunde man, men behöver inte, tala om det naturliga som ett moraliskt, i kontrast till vetenskapligt, begrepp. Den moraliska klarsynen skulle då vara genomsyrad av idén om befrielse som det naturliga: mot slavägarens bild av slavens välmående och slavens påstående att han vill vara slav står befrielsen, men inte som en ytterligare modell enligt vilken deras relation ska formas utan just som frihet. Det naturliga skulle alltså då inte vara en ordning.

När det gäller relationen mellan djur och människa blir givetvis inte samma beskrivningar meningsfulla som i den här mellanmänniska situationen, men en likartad problematik, om vad det innebär att vara klarsynt i fråga om vad djuret vill och hur det mår, finns också där.

Avslutningsvis kan sägas att Pär Segerdahls bok *Djuren i kulturen* är ett exemplariskt prov på vad filosofi är när den är som bäst. Utan att alls utgå från någon filosofisk terminologi eller nämna några filosofer diskuterar han på ett upplysande sätt en filosofisk fråga som uppstått långt utanför fackfilosofin. Det gör att boken verkligen kan rekommenderas. ■